

TEMEL BOYUTLARIYLA OKUDUĞUNU KAVRAMA SÜRECİ

Melek DEMİREL (*)

Okumanın gerçek amacı, anlamı doğru ve çabuk kavramaktır. Bu çalışmada, okuduğunu kavrama süreci temel boyutlarıyla irdelenmeye çalışılmıştır. Okuduğunu kavrama sürecinin temel öğeleri okuma materyali (metin) ile okuyucudur. Son yıllarda bu öğelere işlem ve kavrama stratejilerinin de eklendiği görülmektedir. Okuma materyalleri farklı kavrama beceri ve stratejilerini gerektirdiğinden öğrencilerin gerek metin yapısı, gerekse kavrama beceri ve stratejileri, konusunda öğretim yoluyla bilgilendirilmesi gerekmektedir.

GİRİŞ

Okullardaki öğrenme-öğretme sürecinde öğrenme araçlarının büyük bir kısmının dile dayalı kaynaklar olması okuduğunu kavrama düzeyini öne çıkarmaktadır. Bütün derslerin okumayı gerektirdiği gözönüne alınırsa, iyi okuyamayan ve okuduğunu tam olarak kavrayamayan bir öğrencinin derslerinde başarılı olması beklenemez. Nitekim okuduğunu kavrama gücü ile akademik başarı arasında yüksek ilişki gösteren araştırma bulguları bu yargıyı desteklemektedir. Bloom'un da ilgili olduğu bir grup tarafından gerçekleştirilen uluslararası bir araştırmada, 15 ülkeden alınan orta öğrenimdeki öğrenci örneklemine, öğrencilerin kendi anadillerinde okuduğunu kavrama, dil-edebiyat, fen bilimleri ve matematik alanlarında olmak üzere dört başarı testi uygulanmıştır. Öğrencilerin okuduğunu kavrama testindeki başarılarıyla öteki derslerdeki başarıları arasında hesaplanan ilişki katsayıları şöyle çıkmıştır: Okuduğunu kavrama ile dil-edebiyat arasında hem ortaokul hem de lise düzeyinde .70 okuduğunu kavrama ile matematik arasında ortaokul düzeyinde .72, lise düzeyinde .54, okuduğunu kavrama ile fen bilimleri arasında ortaokul düzeyinde .62, lise düzeyinde .56. Okuduğunu kavrama gücü ile sözkonusu üç alandaki başarı arasındaki ilişki katsayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Bloom 1979: 48-50).

(*) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

İlkokul yıllarında kazanılan ve sonraki öğrenmeleri de etkileyen bu özelliğin ilkokuldan lise sonuna kadar yürütülen "Türkçe" ve "Türk Dili ve Edebiyatı" derslerinde öğrencilere kazandırılmış olması beklenir. Ancak Tekin'in araştırmasında bu beklentinin gerçekleşmediği ortaya çıkmıştır. Sözü edilen araştırmaya göre, lise ve dengi okulları bitirdikten sonra yüksek öğretime girebilen öğrenciler "okuduğunu kavrama gücü" ile "yazılı anlatım becerisi"ni yeterli düzeyde kazanmamış durumdadırlar. Bir başka deyişle, ilkokuldan lise sonuna kadar sürdürülen 11 yıllık Türkçe öğretimi, öğrencilerde bu özellikleri geliştirememektedir. Başarı yüzdesi yazılı anlatım becerisi testinde 0.28, okuduğunu kavrama testinde ise 0.47 olarak bulunmuştur. Öte yandan, aldıkları öğrencilerin bu özelliklere yeterli düzeyde sahip olmadığı düşüncesiyle programlarına Türkçe dersi koymuş olan bazı yüksek öğretim kurumlarındaki Türkçe öğretimi de mevcut haliyle, sözü edilen bu iki özelliği öğrencilere kazandırmada ya da bu özellikler yönünden öğrencilerdeki eksiklikleri gidermede etkili olamamaktadır (Tekin 1980: 66).

OKUDUĞUNU KAVRAMA NEDİR?

Okuma, bilişsel davranışlarla psikomotor becerilerin ortak çalışmasıyla yazılı sembollerden anlam çıkarma etkinliğidir. Okuma işi gözlerin ve ses organlarının çeşitli hareketleri ve zihnin yazılı sembolleri anlamasıyla oluşur. Okuma yoluyla yazar ile okuyucu arasında bir ilişki kurulmaktadır. Okuyucudan, yazarın verdiği mesajın ne olduğunu anlaması istenir. Dolayısıyla okumanın en önemli özelliği metinden anlam çıkarılmasıdır. Eğer kişi bir metni okuduğunda anlam çıkaramıyorsa bu tür okuma belli sözcükleri seslendirmenin ötesine geçemez (Demirel 1990: 119). Oysa Harris ve Sipay'ın da (1971: 294) belirttiği gibi okuma öğretiminin en son amacı, okuduklarını kavrama ve onlara tepkide bulunma yeteneğine sahip ve bu yeteneği her okuma eyleminde etkilice kullanan okuyucular yetiştirmektir. Basılı veya yazılı bir materyali kavrama yeteneği sadece sözcükleri farketme, uygun anlamlarını bilme, öbek ve tümceleri okuma davranışlarıyla sınırlı olmayıp, daha üst düzeyde düşünme becerilerini gerektiren karmaşık bir süreçtir. Çeşitli materyalleri farklı amaçlarla okuruz. Okunacak materyalin güçlüğü kadar okuma amacımız da materyalin hızlı mı yavaş mı, dikkat ederek mi yoksa gözden geçirerek mi okunması gerektiğine karar vermemize yardımcı olur. Etkili okuma okuyucunun kendi okuma becerilerini belirli bir durumun şartlarına uydurmasını gerektirmektedir.

F. B. Davis bir yazıyı anlamış olmak için altı amaca erişmiş olmayı gerekli bulur: a) Yazının konusunu (temasını) anlamak, b) Sözcükleri, sözcük kümelerinin anlamlarını kavramak, c) Yazının kuruluşunu kavrayıp izleyebilmek, ç) Paragraflardaki düşünceleri açıkça görebilmek, d) Söz sanatlarını anlamak, e) Yazıyla ilgili sorulara karşılık verebilmek (Göğüş 1978: 72).

Gray ile Rogers da: "Bir yazıyı, yapıtı anlamak, yorumlayabilmektir." derler ve "yorum"u da şöyle tanımlarlar: a) Yazarın sözlerini, öne sürdüğü görüşlerini anlayarak ana düşüncüyü kavramak, b) Yazarın doğrudan anlatmadığı düşünceleri de kavrayıp,

düşüncesinin kapsamını belirlemek, c) Okuduğunu doğruluk, geçerlilik, değer yönlerinden ölçebilmek, ç) Anladığını, duyduğunu davranışlarında, yaptıklarında uygulayabilmek (Göğüş, 1978: 72).

Okuduğunu kavrayan bir okuyucunun sahip olduğu yetenekler Dechant tarafından (1970:401) basitten karmaşığa doğru şu şekilde ortaya konmuştur:

1. Geçmiş yaşantıları ve anlamı verilen sembolle bağdaştırma.
2. Sözcüklerle ifade bulan görsel, işitsel, dokunma ve tat alma gibi duyuşal imgelelere uygun tepkide bulunma.
3. Sözcükleri sözlük ve yan anlamlarıyla yorumlama.
4. Bir bağlam içindeki sözcükleri anlama ve bağlama uygun anlamı seçme.
5. Okuma materyalini oluşturan birimlere -öbek, tümcecik, tümce, paragraf ve metnin tümü- anlam verme.
6. Ana düşünceleri bulma ve anlama.
7. Önemli ayrıntıları farketme.
8. Yazının düzenini (organizasyonunu) yorumlama.
9. Metinle ilgili sorulara yanıt verme.
10. Yönergeleri izleme.
11. Parça-bütün, sebep-sonuç, genel-özel, yer, sıra, hacim ve zaman gibi ilişkileri algılama.
12. Mecazi anlatımları yorumlama.
13. Çıkarım yapma ve sonuca ulaşma, örtük (ima edilen) ayrıntıları saptama ve okunanı değerlendirme.
14. Karakterlerin özelliklerini, tepkilerini ve güdülerini tanımlama ve değerlendirme.
15. Sonuçları kestirme.
16. Yazarın amacını bilme ve anlama.
17. Yazınsal ve anlamsal göstergeleri farketme ve yazarın içinde bulunduğu ruh halini, kullandığı üslubu, niyet ve amacını tanımlama.
18. Metnin, öne sürülen bir olgu ya da durumu destekleyip desteklemediğini veya bu konuda bir fikri başarıyla ifade edip etmediğini belirleme.
19. Gönderge olarak kullanılan sözcüklerin öncüllerini tanımlama.
20. Görüş edinme.

21. Edindiği görüşleri uygulama ve bunları geçmiş yaşantılarıyla bütünleştirme.

Bir metinde yazarın söylemeye çalıştığı en önemli noktayı (temel düşünceyi) bulma yeteneğinin tüm kavrama becerilerinin en önemlisi olduğu söylenebilir. Bu olmaksızın okuyucu ayrıntılar arasında kaybolur. Diğer düşünceler arasından ana düşünceyi seçme, karşılaştırma, karar verme ve ayırdetmeyi gerektirir. Bu nedenle ana düşünceyi kavrama yetenekli öğrenciler için kolay olurken, zihinsel kapasitesi sınırlı olan öğrenciler için çok zor olmaktadır (Harris ve Sipay 1971: 307). Ana düşünceyi kavrama becerisini geliştirmek için neler yapılabilir?

1. Konu tümceleri: Çocuklardan verilen bir paragrafta temel düşünceyi içeren tümceyi bulmaları istenir. Onlara ana düşüncenin paragrafın herhangi bir yerinde bulunabileceği, ancak genellikle ilk ya da son tümcede belirtildiği öğretilir. Bunun yanısıra her paragrafta mutlaka bir konu tümcesinin bulunmayacağı, bazı paragraflarda ana düşüncenin paragrafın bütününden çıkarılması gerektiği de belirtilir. Öğrencilerde verilen bir paragraftaki ana düşünceyi seçme becerisi geliştirildikten sonra benzer uygulama birkaç paragraftan oluşan kısa bölümler için yapılabilir.
2. Giriş ve sonuç paragrafları: İyi yazılmış okuma materyallerinde genellikle amacı belirten bir giriş paragrafı ile konuyu özetleyen bir sonuç paragrafı yer alır. Öğrencilere ana düşünceyi (veya düşünceleri)-bulmak için giriş ve sonuç paragraflarını (veya bölümlerini) dikkatle okumaları gerektiği öğretilir.
3. Başlıklar: Yazar genellikle yazısının temasını (konusunu) verdiği başlıkta aktarmak ister ve bilgilendirici materyallerde bölümlerin ana düşünceleri başlıklar ve alt başlıklarda ileri sürülür. Öğrencilere değişik metinler verilerek bunlara uygun düşen başlığı önerilenler arasından seçmeleri ya da kendilerinin bir başlık yazmaları istenebilir.
4. Bir tmcelik özetler: Öğrencilerden, gerekli bilgiyi ayrıntılardan ayırıp paragraf ya da bölümün özünü (asıl verilmek isteneni) bir tümce ile belirtmeleri istenir.
5. Genel bir fikir edinmek için gözden geçirmek: Materyalin (veya bölümün) tümüne ilişkin bir izlenime sahip olmak için onu süratle gözden geçirmeyi (taramayı) ğrenmek gerekir. Bu işlem eldeki materyalin istenen bilgiyi içerip içermediğini, ilginç olup olmadığını görmeyi ve ayrıntıları göz önüne almaksızın yazarın belirttiği temel nokta hakkında fikir sahibi olmayı sağlar..

OKUDUĞUNU KAVRAMA SÜRECİNİN ÖGELERİ

Daha önce de belirtildiği gibi okunamı kavramak sadece verilen bir metindeki sözcükleri okumak değildir. Okuyucu tüm dikkatini metin üzerinde yoğunlaştırsa ve metindeki bütün sözcükleri zorlanmadan okusa bile yine de iletilmek istenen mesajı kav-

ramamış olabilir. Okuduğunu kavramadaki başarısızlığın nedenleri karmaşık olduğundan, getirilen öğretimsel çözümler de aynı şekilde karmaşık olmuştur. Bununla birlikte, özellikle son on yılda yapılan araştırmalar hem okuduğunu kavramayla ilgili problemlerin bazı nedenlerini ortaya çıkarılmış, hem de bu tür problemleri önlemek ve düzeltmek için öğretim stratejileri sağlamıştır.

Caffee ve Drum (1986: 834) okuduğunu kavrama gücünün üç bileşenden oluştuğunu belirtmektedir: (1) Okuma metaryali (metin) (2) Okuyucu, (3) Metnin okuyucu tarafından yorumlanması. Dolayısıyla okuduğunu kavrama üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları da kullanılan metinlere, okuyucunun okuma amacı ve bilgisi ile okuyucu tarafından metinle ilgili olarak yapılan yorumlamayı değerlendirmede kullanılan ölçümlere bağlı olacaktır.

Sanford (1982: 373-377) okuyucu ve metinle ilgili özellikleri şu şekilde belirtmiştir: Okuyucuyla ilgili olarak,

- * Duyusal ve bilişsel beceriler: Okuyucunun okuduğu bir metni anlayabilmesi için görme ve işitme duyularının yanısıra hatırlama, sınıflandırma, ayırma, benzetim ve çıkarım yapma gibi zihinsel yeteneklere de sahip olması gerekmektedir.
- * Yazı şifresinin bilgisi: Alfabeyle birlikte, o dilin konuşma formu ile yazım kuralları hakkındaki bilgi kavrama için gerekli olmaktadır.
- * İletiyile ilgili önceki yaşantılar: Okuyucunun okuma eylemine beraberinde getirdiği yaşantılar örüntüsünün okuma materyalinin içeriği ile örtüşme derecesi anlamayı etkilemektedir.
- * Motivasyon, ilgi ve okuma amacı: Okuyucunun okuma materyaline olan ilgisi, güdülenmişliği ve tutumu onun kavrama düzeyi ile doğrudan ilişkilidir.

Okuma materyali ile ilgili özellikler ise,

- * Algılanabilirlik: Mesajın anlaşılabilmesi için öncelikle algılanabilir olması gerekmektedir. Araştırmalar bazı yazı biçim ve renklerinin yanısıra harf biçimlerindeki düzenin de okumayı kolaylaştırdığını göstermiştir.
- * Okuma materyalinin dilbilgisi (gramer) bakımından yeterliği ve bütünlüğü: Sözcük ve öbeklerin tümce içindeki sırası, çoğul ekleri, noktalama işaretleri vb. özellikler anlamı etkilemektedir.
- * Okunabilirlik (Kavranabilirlik): Sözcük güçlüğü, tümcelerin uzunluğu ve karmaşıklığı ile dile ait diğer özellikler okunabilirliği-dolayısıyla kavranabilirliği etkilemektedir.
- * İletide açıkça belirtilmeyen anlamlar: Okunan bir metnin kavranabilmesi için okuyucunun ister açık, ister örtük biçimde ifade edilmiş olsun ana düşünceyi yani verilmek istenen mesajı anlaması gerekmektedir. Yazar, söylemek istediklerini açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koymamışsa okunanın anlaşılması güçleşir.

Kameenui ve Simmons (1990: 250-263) geliştirdikleri modelde okuduğunu kavrama sürecini oluşturan temel öğeleri (1) Okuyucu (Reader), (2) Metin (Text), (3) İşlem (Task) ve (4) Kavrama stratejileri (Comprehension strategies) olarak belirtmişlerdir. Bu öğelerin hem birbirinden ayrı, hem de birbiriyle karşılıklı ilişkili olması kavrama sürecini karmaşık yapmaktadır.

OKUYUCU : Her okuyucunun verilen bir metinden anlam çıkarabilmesi için kavrama sürecine beraberinde getirilmesi gerekli bilgi temeli söz konusudur. "Okuyucunun bilgi tabanı" olarak adlandırılan bu özellik 3 boyutta incelenmektedir: (1): Ön bilgiler, (2) Kavrama becerilerinin bilgisi ve (3) Motivasyon.

Ön Bilgiler : Okuduğunu kavramayla ilgili araştırmalarda üzerinde en fazla durulan boyutlardan biri okuyucunun ön bilgileri olmuştur. Ön bilgiler, okuyucunun okuma eylemine beraberinde getirdiği ve gerek okulda öğretim yoluyla, gerekse okul dışında tesadüfen veya sistematik olarak kazandığı bilgileri içerir. Ön bilgiler metinden çıkarılan anlamı ve yorumları belirleyen bir değişkendir. Verilen bir metni kavramak için okuyucunun ön bilgilerini harekete geçirmesi gerekmektedir. Bununla birlikte okuyucunun belleğinden hangi bilgileri çağırıp kullanacağı okunmakta olan metne ve konunun gereklerine göre değişir. Metnin okuyucuya yeterli bilgi vermediği durumlarda okuyucunun eski bilgilerini fazla araştırmasına gerek kalmaz. Okuyucunun sahip olması gereken uygun ön bilgi miktarı ile metnin okuyucuya vermesi gereken açık (belirgin) bilgi miktarı arasındaki denge okuyucuya, metne ve okuma amacına bağlıdır. Aynı metni okuyan iki okuyucudan birinin metinle ilgili çıkarım ve yordama yapması ya da metinde verilenler arasında ilişki kurması için ön bilgilerini kullanması gerekmezken, başka bir okuyucunun sözü edilen becerileri göstermesi yeterli ön bilgiye sahip olmaması nedeniyle gerçekleşemez. Böyle bir durumda yani okuyucunun ön bilgileri ile metin arasındaki uyumun sıkı olmadığı durumda, okuyucu metni anlama ve hatırlamada zorlanacaktır. Ön bilgilere ilişkin olarak yapılan araştırmalar bu değişkenin okuduğunu kavrama üzerindeki önemini ortaya koymuş ve şu sonuca ulaşmayı sağlamıştır: Eğer okuyucu verilen metindeki bilgiyi kendi ön bilgileri ile bütünleştirirse yeni bilgiyi daha iyi kavrar ve hatırlar.

Kavrama Becerilerinin Bilgisi: Okuyucunun bir metni kavraması için ön bilgilerden daha fazlasına sahip olması gerekmektedir. Bunları 8 alt başlık halinde incelemek mümkündür.

- * **Kodlama:** Okuduğunu kavrama için okuyucunun kelimesi kelimesine değil, akıcı bir kodlayıcı olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle okuyucu basılı sembollerini anlamlı düşünce birimlerine dönüştürmede otomatik olmalıdır. Eğer okuyucu tüm çabasını metindeki her sözcüğü kodlamaya ayırırsa, cümlelerin sonuna ulaşmaya kadar kavrama dağılır ya da gerçekleşmez. Bilişsel süreçlerini daha çok sözcükleri kodlamaya ayıran okuyucular kavramayı kaçırlar. Kodlamada usta olan okuyucular ise kavramaya daha fazla bilişsel işlem süresi ayırırlar.

- * **Anlambilgisi:** Sözcüklerin anlam bilgisi okuduğunu kavrama için gereklidir. Bununla birlikte yapılan araştırmalar, metindeki her sözcüğün anlamını bilmenin gerekli olmadığını, sadece yazarın iletmek istediği mesajda can alıcı öneme sahip sözcüklerin anlamının bilinmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.
- * **Sözdizimi:** Sözdizimi, tümceyi oluşturan sözcük ve öbeklerin nasıl bir sırayla düzenlenmiş olduğuna işaret eder. Sözdizimi, özne ile fiilin sırasını, yardımcı sözcüklerin yerini, niteleyicilerin niteledikleri sözcüklerle ilişkisini ifade eder ve dillere göre farklılık gösterir. Sözdizimindeki değişikliklerle verilmek istenen mesajın anlamı da değişebilir.
- * **Sözcük türlerinin bilgisi:** Zamir, zarf, edat vb. sözcük türlerine ilişkin bilgi de kavrama için önemli olmaktadır. Yapılan araştırmalar özellikle zamirlerin (okuyucunun, bunların hangi sözcüklerin yerini tuttuğuna ilişkin bilgisinin) metnin kavranmasında önemli bir değişken olduğunu göstermiştir.
- * **Genel olgusal bilgi:** Metnin kavranmasında genel olgusal bilgi de önemlidir. Eğer okuyucu dünyanın işleyişine ilişkin temel olguları bilmiyorsa kavrama zorlaşacaktır.
- * **Mantık ve akıl yürütme:** Mantık ve usavurma, belirli şartlarda nelerin bekleneceğine ilişkin çıkarımlar yapmayı ifade eder. Öğrenci "Asker atını doğuya, günbatımına doğru sürdü." cümlesini okuduğunda güneşin doğudan batışı onda bu cümlenin doğruluğuna ilişkin şüphe uyandırmalıdır.
- * **Noktalama ve yazılış özellikleri:** Metnin noktalama düzenini ifade eder. Yazarlar bunları metnin anlamının taşınmasına yardımcı olarak kullanırlar ve okuyucuların da bu işaretleri kodlamaları gerekir. Bunlar nokta, virgül, soru işareti, ünlem, iki nokta, noktalı virgül, paragraf içerlekleri vb.'dir. Çoğu okuyucular bu işaretlere öğretim verilmeksizin tepkide bulunabilirler, ancak deneyimsiz okuyucular bu tür işaretlerle ilgili öğretime gereksinim duyarlar.
- * **Yazınsal beceriler:** Bu tür beceriler, metindeki sözcüklerin gerçek anlamını abartma ve değiştirme olmaksızın anlamayı, metni tarayarak ne, kim, nasıl, ne zaman, nerede gibi sorulara yanıt olacak bölümleri belirlemeyi ve bu tür temel sorulara yanıt vermeyi içerir.

Motivasyon: Çocuğun "okuma yeteneği" ile "okuma isteği" arasında başka bir ifadeyle "okuyabilme" ile "okumaktan hoşlanma" arasında büyük bir fark olduğu uzmanlarca belirtilmektedir. Akademik problemleri olan öğrenciler okuma güçlükleri arasında okuma zevkini yakalayamazlar. Sözvarlığı yetersiz olan çocuklar (bunlar yavaş ve zevk almadan okurlar) daha az okurlar, bunun sonucu olarak sözcük dağarcıkları yavaş gelişir, bu da okuma yeteneğinde daha sonraki gelişmeyi engeller. Okul yaşamına dil ve genel bilgi yetersizlikleriyle başlayan çocuklar yaşlarına kıyasla doğal olarak daha az güdüldürler. Bu da akademik gelişmelerini olumsuz yönde etkileyecektir. Hangi sebep-

le olursa olsun başarıdan çok başarısızlığı yaşamış öğrencileri kendi kendilerine okumak için güdülemek öğretmenlerin, okulların ve anne-babaların yüzyüze olduğu, başarılması zor fakat imkansız olmayan bir görevdir. Bugün biliyoruz ki anne-babalar öğrencilerin okuma ilgilerini ve gelişimlerini teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır. Öğrencileri güdülemede okul ile ev arasında ilişki kurulması önemli olmakla birlikte öğretmenin öğrenciyle anne-baba etkileşimini kontrol altında tutamaması bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu etkileşim olumlu ve okuma gelişimini besleyici nitelikte olabileceği gibi cezalandırıcı ve amaca zarar verici nitelikte de olabilir. Bu nedenle öğretmen anne-babadan yapabileceklerinin dışında istekte bulunmamaya özen göstermeli, açık ve destekleyici olmalı, onlardan öğrencinin okulda başaramadığı becerileri evde öğretilmelerini beklememeli ve anne-baba için onları çocuklarıyla olumlu etkileşime sokacak işlemler hazırlamalıdır.

METİN: Kavrama sürecinin bu ögesi "okuyucu" ögesinden farklı olarak öğretmen tarafından daha çok doğrudan kontrol edilebilir ve yönetilebilir. Öğretmen kavrama öğretimi sırasında belirli tür, nitelik ve uzunlukta bir metni seçebilir. Metin denince belirtilmek istenen öğrencilerden okumaları istenen basılı okuma materyalleridir. Bu basılı materyaller okuyucunun çıkartacağı anlamı etkileyen değişik tür ve özelliktedir. İyi organize edilmemiş ve okuyucunun ilgisi ve ön bilgileri ile tutarsız çok sayıda teknik terimi içeren metinlerin kavranması, iyi organize edilmiş ve okuyucunun önceki yaşantılarıyla bağlantılı metinlere kıyasla daha fazla çaba gerektirir. Bu tür metin özelliklerini bilmek, metinden kaynaklanan bazı kavrama problemlerini belirleme, önleme ve çözümlenme açısından önem taşımaktadır.

Metin Türleri: Metinler ikiye ayrılmaktadır: (1) Anlatı türü metinler (öykü kitaplarındaki düzyazılar), (2) Bilgilendirici metinler (ders kitaplarındaki düzyazılar).

- * **Anlatı Türü Metinler (Narrative Texts) :** Anlatı türü metinlerin amacı bir öykü anlatmaktır ve bu tür metinler kendine özgü bir yapıya sahiptir. Bu yapı, öykülerin örgütleniş biçimini tanımlayan kurallar sistemine işaret eder. Öyküler genellikle her biri farklı işlevlere sahip belirli öğeler etrafında kurulmuştur. Özellikle öyküdeki karakterler ve karşılaştıkları problemler ile karşılaşılan güçlüğün çözümü gibi temel öğeler okuyucunun kavramasını kolaylaştırır. Bu nedenle çocuklar ne kadar çok öykü okurlarsa bu tür metinlerin yapı özelliklerinin o kadar farkında olurlar, bu da onların kavrama ve hatırlama becerilerini olumlu yönde etkiler. Gerçekten de yapılan araştırmalara göre 5. sınıf ve üstündeki öğrenciler okudukları öyküleri kendilerinden küçüklere göre daha iyi hatırlamaktadır.
- * **Bilgilendirici Metinler (Expository Texts):** Anlatı türü metinlerin tersine bilgilendirici metinlerin amacı öğrencilere bilgi vermek, onlara bazı konuları öğretmektir. Gerçekte bu tür metinler sosyal bilimler, sağlık ve fen bilimleri gibi konu alanlarında yapılan öğretimin temel özelliği olarak düşünülmektedir.

İlkokul 3. sınıfa kadar okuma derslerinde öykü kitaplarından alınan pasajlar kullanılmaktadır. Öğrenciler 4. sınıfta "okumayı öğrenmek"ten, "öğrenmek için okuma"ya geçerler ve bilgilendirici metinlerle daha sık karşılaşmaya başlarlar.

İŞLEM: Kavrama sürecinin diğer önemli bir ögesi işlemdir. İşlem, okuyucunun okunan materyalle ilgili istenen tepkiyi gösterebilmesi için bilmesi gereken belirli özellikleri, şartları ve etkinlikleri ifade eder. Okuduğunu kavrama performansını ortaya çıkaran işlemler okuma amacına, okuyucunun okuma düzeyine, istenen öğrenme çıktıklarına ve metne göre değişiklik gösterir. Doğal olarak farklı tepkileri gerektiren işlemlerin güçlük dereceleri de farklıdır. Örneklesek, okuyucunun metinle ilgili olarak sorulan bir soruya (okuduğunuz parçanın ana düşüncesi nedir? gibi) sözel olarak yanıt vermesini gerektiren işlemler, öğrencinin verilen seçenekler dizisinden seçim yapmasını gerektiren işlemlerden daha zordur. Okuyucu işlemin gereklerine ne kadar aşına olursa, o derece başarılı olacaktır. Öğrenci bazen işlemin gereklerine uygun olarak nasıl tepkide bulunacağını bilmediği için, yeterli bilgiye sahip olsa bile başarılı olamaz. Bu nedenle öğrenciler işlemin şartlarına karşılık vermek için gerekli bilgiye sahip olmalıdır.

KAVRAMA STRATEJİLERİ : Okuduğunu kavrama modelinin son ögesini okuyucunun metni basitleştirmesi, anlaması ve kavraması için sahip olması gereken stratejiler oluşturmaktadır. Bilişsel stratejiler düşünme, hatırlama ve sembolik işlemleri yorumlama etkinliklerinin planlanmasını ve yönetimini gerektirir. Son yıllarda yapılan araştırmalar öğrencilere gerek bilgilendirici, gerekse anlatı türü metinleri kavramayı kolaylaştıracak stratejilerin öğretilebildiğini göstermektedir. Bunlar arasında özetleme, zihinde imaj oluşturma, soru üretme, soru yanıtlama, ön bilgileri harekete geçirme, ana düşünceyi kavrama, eleştirel okuma, çıkarım yapma ve geriye dönük yinelemeli okuma sayılabilir.

Literatürde okuduğunu kavrama performansını etkileyen ve gerek okuyucu, gerekse okuma materyali ile ilgili pekçok değişken üzerinde yapılmış araştırmalar bulunmaktadır. Okuyucu ile ilgili olarak incelenen değişkenler arasında sözcük bilgisi, sesbilgisi, bilişbilgisi (metocognition), ön bilgiler, kavrama stratejileri ile iyi ve zayıf okuyucuların özellikleri sayılabilir. Okuma materyaline ilişkin olarak da metnin başlığı, metinden önce veya sonra verilen sorular, metni destekleyici resimler ile metnin gramer yapısı ve organizasyonu gibi ögeler incelenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

- * Okuduğunu kavrama gücü, basılı ya da yazılı işaretlerin anlamlandırılmasını ve yorumlanmasını gerektiren, başarıyı doğrudan etkileyen, ancak öğrencilerimizde yeterince geliştiremediğimiz bir özelliktir.
- * Öğrencilerde ana düşünceyi bulma, belirli sorulara yanıt arama, ayrıntıları hatırlama, olayların sırasını anlama, yönergeleri izleme, yazarın planını ve niye-

tini anlama, sonuçları kestirme, çıkarım yapma, eleştirel okuma ve okuduğunu hatırlama gibi kavrama becerilerini geliştirci uygulamalara yer verilmelidir.

- * Öğrenciler okuma amacı ve işlemin gerekleri konusunda önceden bilgilendirilmeli, bunun yanısıra kendiliğinden okumaları için teşvik edilmelidir.
- * İlköğretimde okuduğunu kavrama stratejilerinin öğretimine önem verilmeli ve doğrudan üretim (direct instruction) yoluyla öğrencilere farklı türdeki metinleri kavramayı ve hatırlamayı kolaylaştıracak teknikler kazandırılmalıdır.
- * Öğretmen, okuyucu özelliklerinden çok okuma materyali üzerinde kontrol gücüne sahip olduğundan, iyi organize edilmiş metinlerle uygulama yapılmalı ve iletinin sunuluş biçimi, tümce uzunluğu, metnin resimle desteklenmesi gibi faktörlere önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Bloom, Benjamin 1979. **İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme**. Çev. Durmuş Ali Özçelik Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Calfee, R. ve P. Drum 1986. "Research on Teaching Reading" **Handbook of Research on Teaching** Ed. M. C. Wittrock, 3. Baskı, New York: Macmillan Company, 804-848.
- Dechant, E. V. 1970. **Improving the Teaching of Reading 2**. Baskı. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Demirel, Özcan. 1990: **Yabancı Dil Öğretimi** Ankara: USEM Yayınları, No: 6.
- Göğüş, Beşir. 1978: **Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi** Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Harris, A. J. ve E. R. Sipay, 1971: **Effective Teaching of Reading** New York: David McKay Company Inc.
- Kameenui, E. J. ve D. C. Simmons 1990. **Designing Instructional Strategies** Ohio: Merrill Publishing Company.
- Sanford, A. B. 1982. "Reading Comprehension Skills" **Encyclopedia of Educational Research** (Ed. Harold E. Mitzel), 5. Baskı. New York: Mcmillan, 373-378.
- Tekin, Halil 1980: **Okullarımızda Türkçe Öğretimi** Ankara: Mars Matbaası.